

ONA DAUKŠIENĖ

Sigismundus Laetus – Žygimantas Liauksminas? Apie kai kuriuos paslaptinius Sarbievijaus odžių adresatus

ANOTACIJA. Straipsnyje keliami iki šiol nežinomais arba mažai žinomais laikytų Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus SJ poezijos adresatų identifikavimo arba duomenų apie juos tikslinimo klausimai. Pakeliui atskleidžiama reikšmingų jėzuitiškos kūrybinės aplinkos aplinkybių ir detalių. Dėmesys skiriamas Sarbievijaus lyrikos adresatų grupei, apimančiai Sarbievijaus draugus arba moksladraugius, daugiausia jėzuitus, apie kuriuos mažai tėra žinoma, taip pat pseudonimais įvardytus ir iki šiol nenustatytus, ankstesniųjų tyrėjų nuomone, galimai fiktyvius asmenis. Aiškinantis, ar už šių nesislepia numanomi realūs poeto draugai, nustatytas iki šiol buvęs neidentifikuotas Sarbievijaus *Lyr.* IV. 11 odės adresatas Sigismundus Laetus – tai žinomų retorikos ir muzikos teorijos veikalų autorius, Vilniaus universiteto vice-rectorius Žygimantas Liauksminas SJ. Taip pat straipsnyje papildyti duomenys apie Albertą Turskį, IV. 32 odės adresatą. Daroma išvada, kad minėtiesiems ir kitiems nustatytiems arba spėjamiems poeto draugams, Jėzaus Draugijos nariams dedikuoti Sarbievijaus poetiniai kūriniai sudaro bendrą teminį su jėzuitiška problematika susijusį lauką, o įdėmesnė atožvalga į jų adresatus atveria galimybes papildyti esamas Sarbievijaus eilėraščių interpretacijas. Straipsnyje pateikiama naujų duomenų apie I. 23 odės adresatą Levinijų Hielijų, skiriama dėmesio ir kai kuriems kitiems.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, Mathias Casimirus Sarbievius, Maciej Kazimierz Sarbiewski; neolotyniškoji literatūra – XVII amžius; Jėzaus Draugija; jėzuitų kūryba; adresatai; Žygimantas Liauksminas, Sigismundus Lauxmin, Sigismundus Laetus; Albertas Turskis, Albertus Turscius; Mikalojus Kmicičius, Nicolaus Cmicic, Laevinius Hielius.

Apie Sarbievijaus poezijos adresatus mokslinėje literatūroje yra susiformavusių tam tikrų nuomonių, kurios jau keletą dešimtmečių beveik nekvestionuojamos. Išsamiausias specifiskai į šiuos adresatus orientuotas tyrimas – 1975 m. paskelbtas lenkų mokslininkės Krystynos Staweckos straipsnis¹, kuriame autorė Sarbievijaus lyrikos adresatus sąlygiškai suskirstė į grupes ir išsamiau aptarė „individualių adresatų“ grupę, savo ruožtu ją išskaidžiusi į „istorinių figūrų“ ir „draugų – tiek istorinių, tiek nežinomų, galbūt fiktyvių asmenų“ pogrupius².

Mus domina būtent pastarieji – mažai žinomi arba fiktyviais laikomi Sarbievijaus poezijos adresatai, jų identifikavimo arba duomenų apie juos tikslinimo klausimai. Šios problematikos srityje per kelis dešimtmečius tiek Lietuvos, tiek Lenkijos tyrėjų nedaug tepasistūmėta į priekį: regis, nuo Krystynos Staweckos straipsnio paskelbimo duomenys apie mįslinguosius Sarbievijaus adresatus beveik nebuvo atnaujinti³, išskyrus keletą patikslinimų arba hipotezių apie vieną kitą iš jų – daugiausia Józefo Warszawskio SJ knygoje⁴, taip pat apie IV. 32 odės adresatą Albertą Turskį (Albertus Turscius) neseniai (2016 m.) pasirodžiusiame Wojciecho Ryczeko straipsnyje⁵. (Labiau pasisekė aiškiai įvardytiems ir žinomiems adresatams, tarp kurių – ir garsiojo vilnietiškos tematikos kūrinio – IV. 35 odės – dedikatas Paulius Kozlovskis SJ. Živilė Nedzinskaitė pristatė dar neskelbtą Kozlovskio rašytą laišką Sarbievijui, leidžiantį manyti, kad tarp buvusių studijų draugų, Sarbievijaus ir jo adresato, ryšiai nenutrūko ir po studijų baigimo⁶.)

¹ Krystyna Stawecka, „Adresaci liryków Sarbiewskiego“, in: *Meander*, 1975, rok XXX, Nr. 1, p. 37–54.

² *Ibid.*, p. 39–40.

³ Naujų duomenų beveik nebuvo pateikta ir komentaruose, kuriais palydėti XX a. pab. Lenkijoje ir Lietuvoje pasirodžiusieji iki šiol išsamiausi Sarbievijaus poezijos leidimai: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Liryki oraz Droga rzymska i fragment Lechiady*, przełożył Tadeusz Karyłowski TJ, opracował Mirosław Korolko przy współudziale Jana Okonia, Warszawa: Instytut Wydawnictwy PAX, 1980; Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai = Ludi Fortuna*, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, iš lotynų k. vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995.

⁴ Ks. Józef Warszawski TJ, „Dramat Rzymski“ Macieja Kazimierza Sarbiewskiego TJ (1622–1625). Studium literacko-biograficzne, Rzym = Romae: Typis Pontificiae Universitatis Gregoriana, 1984.

⁵ Wojciech Ryzek, „Retoryka marzenia sennego *Oda do Wojciecha Turskiego* (IV.32) Macieja Kazimierza Sarbiewskiego“, in: *Teksty drugie*, 2016, Nr. 5, p. 74–96.

⁶ Živilė Nedzinskaitė, „Nežinomas Pauliaus Kozlovskio laiškas Motiejui Kazimierui Sarbievijui“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, kn. 39, p. 30–52.

Taigi šiame tyrime dėmesys kreipiamas būtent į Sarbievijaus lyrikos adresatų grupę, apimančią Sarbievijaus draugus (moksldraugius, mokinius), apie kuriuos mažai tėra žinoma, taip pat pseudonimais įvardytus ir iki šiol nenustatytus, ankstesniųjų tyrėjų nuomone, galimai fiktyvius asmenis. Siekiama išsiaiškinti, ar už pastarųjų nesislepia numanomi realūs poeto draugai jėzuitai ar kiti pažįstami asmenys ir kuo nauji duomenys apie fiktyviais laikytus adresatus galėtų koreguoti kai kurių Sarbievijaus kūrinių interpretaciją.

1. SIGISMUNDUS LAETUS

Sarbievijaus *Lyr.* IV. 11 odė dedikuota „Ad Sigismundum Laetum“, adresatas abiejų minėtų lenkiškojo ir lietuviškojo leidimų komentaruose įvardijamas kaip „fiktyvus“⁷ arba „nežinomas“⁸ asmuo; apytikslė odės parašymo data nurodoma tarp 1628 ir 1631 metų⁹.

Lot. „Laetus“ reikšmė – liet. „linksmas“ – pasufleravo prielaidą, kad Zigmantas arba Žygimantas Letas gali būti žinomų retorikos ir muzikos teorijos veikalų autorius, vienu metu buvęs Vilniaus universiteto vicerektoriumi Žygimantas Liauksminas SJ (Sigismundus, Zygmunt Lauxmin SJ, 1587/1598–1670), pasak šaltinių, dėl jukaus būdo turėjęs pravardę „Tėvas Linksmas“; apie tai rašė Vytautas Jurkštas, remdamasis Jonu Pašakauskiu¹⁰, ir paskui minėjo kiti tyrėjai. Taigi susiradome tą Pašakausko pateikiamo Liauksmino nekrologo vietą:

⁷ Mirosław Korolko, „Komentarze“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *op. cit.*, p. 600: „oda adresowana do osoby fikcyjnej“.

⁸ *Ibid.*, p. 613: „skirta nežinomam asmeniui“.

⁹ *Ibid.*, p. 613; Mirosław Korolko, *op. cit.*, p. 600.

¹⁰ Taip pat žr. Vytautas Jurkštas, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygimantas Liauksminas, *Ars et praxis musica*, parengė Vytautas Jurkštas, vertė Leonas Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1977, p. 23. „Trumpintas, redaguotas ir papildytas“ Jurkšto straipsnis perspausdintas Liauksmino raštų rinktinėje, žr. Vytautas Povilas Jurkštas, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygimantas Liauksminas, *Rinkiniai raštai*, sudarytojas Bronius Genzelis, mokslinė konsultantė Eugenija Ulčinaitytė, Vilnius: Mintis, 2004, p. 348–398. Jurkštas išsamiai rekonstravo Liauksmino biografiją, naudodamasis pirminiais šaltiniais, taip pat parengė spaudai jo veikalą *Ars et praxis musica*, tyrinėjo Liauksmino muzikinę veiklą ir jo muzikos teoriją, įvertino šios svarbą XVII a. Lietuvos kultūriniam bei muzikiniame gyvenime. Rinkdamas duomenis apie Liauksminą susirašinėjo ir konsultavosi su Pauliumi Rabikausku SJ (žr. Jūratės Petrikaitės publikaciją šiame leidinyje).

Praeterea enituit in eo singularis cum summa doctrina modestia et comitas, constanti totius vitae tenore omnibus affabilis, et religiosa amoenitate amabilis: unde a Lituani ad eius nomen alludentibus Tewas Linxmas, id est Pater Laetus [pabraukta rankraštyje – O. D.], vocitari fuit solitus.¹¹

Spindėjo jame, kartu su didžiausiu mokytumu, ypatingas paprastumas ir linksnumas, per visą gyvenimą visiems [buvo] malonus ir mylimas dėl vienuoliško meilumo; todėl lietuviai, juokais darydami aliuziją į jo pavardę, jį vadindavo Tėvas Linksmas, tai yra Pater Laetus.

Pašakauskio rankraštyje abi „Linksmojo Tėvo“ pravardės formos – lietuviškoji ir lenkiškoji – yra pabrauktos kažkieno ranka, taigi jau buvo atkreipusios dėmesį. Liauksmino pseudonimo sąsaja su Sarbėvijaus IV. 11 adresatu tokia akivaizdi, kad vis dar sunku patikėti, jog ji galėjo iki šiol likti nepastebėta. Paulius Rabikauskas užsimena, jog Liauksminas buvo Sarbėvijaus mokiny¹², tačiau šį faktą pagrindžiančių duomenų nėra žinoma; vis dėlto nesunku atsekti, kuriais būtent gyvenimo ir studijų tarpsniais susikirto dviejų iškilų Lietuvos provincijos jėzuitų keliai. Liauksminas buvo keleriais metais jaunesnis už Sarbėvijų ir atitinkamai vėliau įstojo į naujokyną Vilniuje (Sarbėvijus – 1612, Liauksminas – 1616 m.). Bronisławas Natońskis nurodo, kad 1618–1619 m. Liauksminas studijavo retoriką Polocke ir retoriką jam dėstęs Valentinus iš Kolno¹³; tuo pat metu metu ten retoriką dėstė ir Sarbėvijus. Tam tikri juodviejų studijų tarpsniai sutapo būtent Vilniaus akademijoje. Taip buvo 1620–1622 m., tuo metu Liauksminas studijavo filosofiją, o Sarbėvijus – teologiją, ir 1627–1629 m., kai pirmasis tęsė ir sėkmingai baigė

¹¹ Joannes Poszakowski, *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae*, VUB RS (Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius), f. 83–47 (mikrofilmas iš Krokuvos jėzuitų archyvo), p. 498. Už suteiktą informaciją ir pagalbą naudojantis Poszakowskio rankraščio mikrofilmu dėkoju VUB Rankraščių ir Retų spaudinių skyrių specialistams Irenai Katilieni ir Evaldui Grigoniui.

¹² Paulius Rabikauskas, „Vilniaus akademija“, in: Idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 325.

¹³ Bronisław Natoński, „Lauksmin Zygmunt“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, 1971, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, p. 578.

teologijos studijas, o antrasis dėstė retoriką bei filosofiją¹⁴. Spėjamos IV. 11 odės parašymo laiko ribos (1628–1631) beveik atitinka dokumentuotą galimo abiejų žymių Lietuvos provincijos jėzuitų bendravimo tarpsnį.

Ypatingojoje provincijolo knygoje (Liber extraordinarius provincialis) pateikiamoje Liauksmo terciato metų (1629–1630) charakteristikoje (t. Lauryno Bartilijaus rašytoje 1630 m.) atkreipiamas dėmesys į kai kuriuos šio jėzuito dvasinę pažangą stabdžiusius ne visai apmarintus netobulumus ir nerimtus įpročius, – be kita ko, pomėgį plepėti ar susimosikuoti su draugu (t. Osčevskiu) arba linksmą prigimtį išduodančius nevaldomo juoko protrūkius:

Sigismundus Lauxmin serium coeperat ad spiritualem profectum applicare animum, quem non abjecit quidem, nonnullis tamen imperfectionibus suis et ridiculis moribus non omnino mortificatis, aliquantum retardavit [...]. Notabatur frequentior cum P. Oszewsky nunc confabulationibus, nunc gesticulationibus agere, risui vel ad impotentiam obnoxius [...].¹⁵

Tačiau sykiu pažymimas Liauksmo atsidavimas tokioms vienuoliškoms dorybėms kaip malda, nusižeminimas, kantrumas ir malonus būdas, kuriais pasižymėjo bendrame gyvenime (*in conversatione videtur gratiosus*)¹⁶. Charakteristikoje minimos savybės atitinka ir kituose šaltiniuose nuosekliai liudijamus Liauksmo bruožus, patvirtina „Linksmojo Tėvo“ pravarde ir draugiškumą bendraujant su žmonėmis¹⁷.

T. Bartilijaus charakteristikoje galima išvelgti koreliacijų ir su Sarbievijaus IV. 11 odės turiniu: poetas rekomenduoja adresatui „Zigmantui Linksmajam“

¹⁴ Biografiniai Liauksmo ir kitų Sarbievijaus amžininkų duomenys, jei nenurodyta kitaip, straipsnyje pateikiami iš Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartotekos (Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas), taip pat pagal Jėzaus Draugijos trumpuosius katalogus: *Catalogi breves* [fotokopijos iš ARSI – *Archivum Romanum Societatis Iesu*], Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas (1609/1610–1754/1755 m. katalogai). Už maloniai suteiktą galimybę naudotis šia medžiaga ir konsultavimą dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

¹⁵ Žr. *Liber extraordinarius provincialis = Ypatingoji provincijolo knyga*, parengė, transliteravo ir iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 506–507.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Plg. Vytautas Jurkštas, *op. cit.*, in: Žygimantas Liauksmas, *Rinktiniai raštai*, p. 367–368.

laikytis tylos (*silentium commendat*), duoda iš vyresniojo socijaus pozicijų išsai-
komų geranoriškų patarimų niekinti tuščią garbę, vengti tuščio garso, minios
palankumo, vengti pasaulyje tykančių pavojų (charakteristikoje, nurodžius
tam tikrus „ne visai apmarintus“ Liauksmينو įpročius, teigiama, jog esąs imlus
įspėjimui ir adekvačiai priimęs kritines pastabas savo atžvilgiu¹⁸). Pamatinis ei-
lėraščio modelis (vyresniojo patarimas jaunesniajam laikytis saikingumo etc.)
atitinka šioje odėje Sarbievijaus imituojamą Horacijaus pavyzdį (Horacijaus
patarimus jaunuoliui Licinijui rinktis „aukso vidurį“ *Carm. II. 10*). Plg.:

Qui premit sacram taciturnitate
Pectoris gazam, bene non silenti
Tutus in vulgo, bene suspicaci
Regnat in aula.

Praeterit mutas bene cymba ripas;
Quae simul raucis strepuere saxis,
In latus cautam sapiens memento a-
vertere proram.¹⁹

(*Lyr. IV 11, 17–24*)

Pamokymu apie tyliai širdyje saugotiną turtą primenamas Jėzaus mokymas
tobulumo siekti slaptoje ir turtus krautis danguje, „nes kur tavo lobis, ten ir
tavo širdis“ (Mt 6, 21), o laivelio suvaldymo ir nukreipimo nuo pavojingų kran-
tų metafora nurodoma į Ignaco Lojolos pratybose pabrėžiamą vienintelį dvasi-
nį tikslą ir būtinybę atsisakyti pasaulio dalykų, jeigu jie šiam tikslui trukdo²⁰.

Kad Sarbievijus iš tiesų bendravo su Liauksminiu studijų Vilniuje laikais, yra
žinoma ir minėta. Ludwikas Piechnikas SJ yra išsakęs nuomonę, kartotą ir kitų
mokslininkų, esą Sarbievijaus iniciatyva Vilniaus akademijoje buvo susibū-
ręs „humanistų ratelis“: jo įkvėpėjas Sarbievijus organizuodavęs užsiėmimus,

¹⁸ [...] *capax tamen admonitionis, et manifestationis patiens (Liber extraordinarius provincialis,*
p. 506).

¹⁹ Pažod. vert.: „Kas tylumoje saugo šventą širdies turtą, [tas yra] visiškai saugus netylinčioje
minioje, karaliauja įtariuose rūmuose. Laivelis sėkmingai praplaukia pro tylius krantus, bet
vos ims dusliai dundėti jų uolos, nepamiršk išmintingai pasisaugoti ir pasukti vairagalį šonan.“

²⁰ Ignacas Lojola, *op. cit.*, 23, p. 95.

kurių metu jauni poetai skaitydavę arba deklamuodavę savo kūrinis²¹. Šiam rateliui priklausęs ir Liauksminas, taip pat Jonas Rivockis (Rywocki), Tomas Klagė (Klagius), Jonas Chondzinskis (Chądzyński) ir Mikalojus Kmicičius (Kmicic)²². Atkreiptinas dėmesys, kad išvardytieji asmenys buvo arba pagal studijų laiką galėjo būti Sarbievijaus mokiniai. Vargu ar jėzuitų akademijos dėstytojo ir jo studentų ar jaunesniųjų socijų kūrybinius sambūrius visiškai tikslu vadinti „humanistų rateliais“; tai veikiau jėzuitų mokymo sistemos, skatinusios originalią kūrybą ir akademinėje terpėje leidusios reikštis talentingiems Draugijos nariams, reiškinyms.

Tarp jėzuitų studentų, Piechniko priskirtų „Sarbievijaus rateliui“, ir daugumai iš jų dėščiusio, autoritetą tarp socijų jau pelniusio poeto išties būta kūrybinių idėjų ir jų realizacijų kaitos: tai liudija ir vienu kitiems dedikuoti kūriniai, pvz.: Sarbievijaus – Mikalojui Kmicičiui (*Lyr.* III. 8), Jonui Rivockiui (Pp. 8), dabar jau galime sakyti – ir Žygimantui Liauksminui (IV. 2)²³; Kmicičiaus – Sarbievijui 1632 m. *Lyricorum libri quattuor* leidimo priede *Epicitharisma sive eruditorum virorum ad auctorem poemata...*²⁴.

Įdomus mūsų tyrimo kontekstui faktas, kad poema *Iter Romanum* pirmą kartą buvo išleista su dedikacija Žygimantui Liauksminui: *Elegia Itineraria R. P. Math Sarbievii S. J., Poloni, quam Roma scripsit ad R. P. Sigis. Lauxmin Soc. Jesu*²⁵. Warszawskis paneigė versiją, kad šios poemėlės adresatu galėjęs būti Liauksminas: jos parašymo metais, 1622-aisiais, Liauksminas dar nebuves kunigas, taigi ir negalėjęs būti įvardijamas kaip *Reverendus Pater (R. P.)*²⁶.

²¹ Ludwik Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983, p. 80–81; Eugenija Ulčinaitė, „Motiejus Kazimieras Sarbievijus: Antikos ir krikščionybės sintezė“, in: Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 343–344; Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovelę po savęs...*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 242.

²² Ludwik Piechnik, *op. cit.*, p. 80.

²³ Nors, kaip jau minėta anksčiau, nėra kuo pagrįsti Rabikausko teiginį, esą Sarbievijus dėstė Liauksminui, vis dėlto pirmasis antrojo atžvilgiu buvo vyresnysis autoritetą turintis socijus.

²⁴ *Nicolai Kmicii e Societate Jesu Dithyrambus*, p. 319–329.

²⁵ Pirmajame *Iter Romanum* leidime, parengtame Sarbievijaus biografo ir komentatoriaus Lebrechto Gotthelfo Langbeino: *Math. Casimiri Sarbievii [...] Elegia itineraria ex msc. edita*, Dresdae: In officina Hekeliana, 1754, p. I. Langbeinas, remdamasis Alegambe, dedikacijos komentare pateikė ne visai tikslų žinių apie Liauksminą.

²⁶ Ks. Józef Warszawski TJ, *op. cit.*, p. 125.

Tačiau Warszawskis kelia prielaidą, kad Sarbievijus galėjęs vėliau, apie 1629 m., nusiųsti Liauksminui savo poemos nuorašą su jam skirta dedikacija, kaip dovaną tais metais gautų kunigo šventimų proga²⁷. Išsamiausio Sarbievijaus kūrinį leidimo rengėjo Tomaszo Wallo iškelta²⁸ ir vėlesnių mokslininkų perimta versija, kad *Kelionė į Romą* buvusi dedikuota Kmicičiui, Warszawskis taip pat abejoja; jo nuomone, Sarbievijaus kelionės poemėlė-laiškas buvusi adresuota Pultusko kolegijai ir jos dėstytojams, kartu prašant perduoti linkėjimus ten besimokančiam Kmicičiui (1622 m. rudenį pradėjusiam logikos studijas)²⁹. Tokia mintis atrodo visai natūrali, nes į Romą Sarbievijaus keliauta pro šalį, pro gimtąsias vietas, pro Pultuską, kur paties studijuota ir kur tuo metu studijavo kraštietis Kmicičius.

Rabikausko kartotekos duomenimis, 1623–1624 m. Liauksminas buvo *magister humanitatis* Pultuske. Sprendžiant iš trimečių katalogų, 1622–1623 m. jis turėjo dėstyti sintaksės klasėje³⁰ – galbūt tame pačiame Pultuske? Tokiu atveju jis irgi priklausytų prie bendros *Iter Romanum* adresatų grupės.

Prie Sarbievijaus buriamos kūrybingų kolegų-poetų grupelės greičiausiai priklausė ne vien Piechniko išvardyti asmenys, juolab kad Natońskis nurodo kiek kitokią jos narių sudėtį³¹; galėjo jų būti ir daugiau, o neformalios grupelės sudėtis kasmet galėjo keistis, turint galvoje, kad pagal jėzuitų mokymo sistemą vyko nuolatinė studentų ir dėstytojų rotacija, studijų laiką sykių ar du pertraukiant „2–3 metams praktiniam mokymo ir auklėjimo darbui mokyklose“³². Baigusieji filosofijos studijas buvo siunčiami mokyti gramatikos ir poetikos, teologijos absolventams jau buvo leidžiama dėstyti retoriką ir filosofiją³³. Nuo 1627 m. Sarbievijus dėstė Vilniaus akademijoje: retoriką (1627–1628), filoso-

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Nicoleus (pag. 286. vers. 24.) est Nicolaus Kmicic S. J. magnae spei juvenis, nat. 1601. [...] Ad hunc Nicolaum, in Collegio Pultoviensi degentem scripsit Sarbievius noster ex Urbe elegiam* (in: [Mathias Casimirus Sarbiewski], *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni Poemata omnia*, editio omnium, quae adhuc prodierant, longe plenissima, edidit Thomas Wall, Staraviesiae: Typis et sumptibus collegii SJ, 1892, p. 606). Wallas nenurodė, kokiais šaltiniais remiasi taip teigdamas, o patį kūrinį *Iter Romanum* publikavo be jokios dedikacijos.

²⁹ Ks. Józef Warszawski TJ, *op. cit.*, p. 125–126. Ten pat Warszawskis atkreipia dėmesį, kad 1619–1620 m. Sarbievijus dėstė Kmicičiui Polocko kolegijoje (poetiką – O. D.).

³⁰ Taip pat plg. Bronisław Natoński, *op. cit.*, p. 578.

³¹ *Ibid.*

³² Paulius Rabikauskas, „Jėzuito kunigo pasiruošimo kelias“, in: Idem, *op. cit.*, p. 430.

³³ Plg. Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs...*, p. 63.

fiją (1628–1631), teologiją (1631–1635); čia 1629 m. rugsėjo 23 d. davė keturis iškilminguosius profeso įžadus³⁴. Kai kurie čia jo dėstytojų kursų studentai galėjo būti pažįstami jau iš anksčiau, iš laikotarpių, kai dėstė Braunsbergo, Kražių, Polocko, Nesvyžiaus kolegijose. Akivaizdu, kad Vilniaus akademijoje bendra poetinės praktikos veikla suintensyvėjo, čia ėmus dėstyti Sarbievijui; jos rezultatus liudija ir daugybė jo paties įvairiems socijams jėzuitams parašytų (kaip manoma, tarp 1628 ir 1632 m.) eilėraščių, sugulusių į ketvirtąją lyrikos knygą, kuria buvo papildytas naujas, 1632 m., *Lyricorum libri* leidimas. Be to, būtent šiame leidime atsirado priedas – 15 Sarbievijui dedikuotų eilėraščių, kuriuos parašė įvairūs Europos jėzuitai (daugiausia belgai), tarp jų ir Kmicičius³⁵. Visa tai liudija bendro poetinės kūrybos lauko jėzuitų akademinėje aplinkoje intensyvumą ir gyvybingumą.

2. ALBERTAS TURSKIS

Su Albertu Turskiu, IV. 32 odės („Ad Albertum Turscium. De suis somniis et lyricis“) adresatu, Sarbievijus galėjo susipažinti Polocko kolegijoje 1626–1627 m., kai Turskis ten mokytojavo gramatikos klasėje³⁶, o Sarbievijus dėstė retoriką, ir neabejotinai abu bendravo nuo 1628 m. Vilniuje: greičiausiai Sarbievijus 1628–1631 m. dėstė Turskiui filosofiją, o 1632–1635 m. – teologiją. Kai kuriuos iš Turskio biografijos faktų (gimimo, įstojimo į Draugiją, studijų Vilniaus akademijoje datas) mini savo straipsnyje Ryczekas³⁷. Tačiau, matyt, nežinodamas Turskį dėščius Polocko kolegijoje tais pačiais metais kaip ir Sarbievijus (1626–1627) ir neatsižvelgdamas į faktą, kad Turskio filosofijos studijų ir Sarbievijaus tos pačios disciplinos dėstymo Vilniaus akademijoje metai (1628–1631) visiškai sutampa, straipsnio apie *Lyr. IV. 11* odę autorius kelia retorinius klausimus (ar Turskis buvęs Sarbievijaus studentas, ar tik

³⁴ Catalogus professorum quattuor votorum prov. Lithuaniae ordine chronologico digestus (ab an. 1617 ad an. 1665), in: Stanislaus Rostowski, *Lituanicarum Societatis Iesu Historiarum libri decem*, 2 leid., Parisiis: Apud Victorem Palmé / Bruxellis: Apud G. Lebrocquy, 1877, p. 460.

³⁵ *Epicitharisma sive eruditorum virorum ad auctorem poemata...* Taip pat žr. išn. 24.

³⁶ Duomenys iš Pauliaus Rabikausko kartotekos, esančios Vilniaus jėzuitų namų archyve.

³⁷ Wojciech Ryzek, *op. cit.*, p. 77.

konfratras, jei studentas, tai „kuo patraukęs retorikos dėstytojo [sic – kaip jau minėta, jeigu Sarbievijus dėstė Turskiui, tai ne retoriką, o filosofiją – O. D.] dėmesį? Išskirtiniais interesais ar poetiniais gabumais?“ ir t. t.). Neturėdamas duomenų atsakyti į šiuos klausimus, Ryczekas daro išvadą, kad su jo straipsnyje analizuojamo eilėraščio adresatu susijusi „ekstratekstinė tikrovė“ lieka nugrimzdusi „praeities miglose“³⁸.

Vis dėlto tose miglose skendi ne viskas. Turimi duomenys leidžia jau dabar atsakyti bent į dalį klausimų apie ekstratekstinę tikrovę ir gali pasitarnauti intratekistinei analizei. Žinome, kad Jėzaus Draugijos konfratrai Sarbievijus ir Turskis skirtingose savo studijų ir akademinės veiklos pakopose susitiko ir kaip kolegos dėstytojai (Polocke), ir kaip dėstytojo bei studento pozicijose esantys „akademikai“ (Vilniuje). Be abejo, vyresnysis socijus Sarbievijus, jau pripažintas poetas, buvo Turskiui autoritetas: Polocko kolegijos metais Turskiui, gimusiam 1608-aisiais, tikriausiai buvo vos 18, o teologijos studijas Vilniuje jis pradėjo būdamas dvidešimtmetis.

Duomenų apie Turskio Vilniaus akademijoje laikytus egzaminus pateikia *Ypatingoji provincijolo knyga*; ypač įdomus įrašas apie 1631 m. birželio 2 d. Vilniuje Turskio laikytą filosofijos studijų baigiamąjį – metafizikos – egzaminą. Egzaminą išlaikė visi septyni jį laikiusieji, bet Turskis buvo įvertintas geriausiai iš viso kurso – vienintelis, „visų vertinimu, labai peržengė vidutinį lygį“ (*omnium iudicio excessit mediocritatem longe*), o Sarbievijus dalyvavo kaip vienas iš egzaminatorių³⁹. Apskritai Turskio kurso, matyt, būta ganėtinai stipraus: tame pačiame įrašė užfiksuota, kad Turskis su antruoju pagal egzamino vertinimą Baltramiejumi Ožarovskiu buvo „visų įvertinti“ kaip „tinkami gintis iš visos filosofijos“ (*omnium iudicio iudicati sunt apti ad defendendam totam philosophiam*), o visi septyni išegzaminuotieji „yra tinkami klausyti teologijos“ (*apti sunt ad audiendam theologiam*)⁴⁰. Geriausiai iš viso kurso Turskiui sekėsi ir ankstesni Vilniuje laikyti egzaminai – logikos pirmaisiais jo filosofijos

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Liber extraordinarius provincialis*, p. 198–199. Šiame įrašė apie metafizikos egzaminą išvardyti visi dalyvavusieji: provincijolas t. Mikalojus Lancicijus, kolegijos rektorius t. Pilypas Frizijus, keturi egzaminatoriai: tėvai Benediktas de Soksas, Jokūbas Olševskis, Andriejus Luškovskis, Motiejus Sarbievijus. Įrašuose apie kitus Turskio laikytus egzaminus nurodoma tik egzaminą priėmusiųjų sudėtis ir skaičius.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 200–202.

studijų kurso metais, vykęs 1629 m. gegužės 17, 18, 19 d. (vienintelis, „visų vertinimu, peržengė vidutinį lygį, o vieno puikiai“)⁴¹, ir fizikos – antraisiais, 1630 m. gegužės 29 d.⁴². Galimas dalykas, kad Sarbievijus dalyvavo ir Turskiui laikant logikos bei fizikos egzaminus, galėjo jis būti ir geriausiai Turskio logikos žinias įvertinęs egzaminatorius. Kaip nurodo Liudas Jovaiša, tarp egzaminatorių paprastai būdavo ir pats kurso dėstytojas, nors *Ratio studiorum* to ir nerekomendavo (išskyrus metafizikos egzaminą – tarp paskirtų šio kurso egzaminatorių dėstytojas turėjęs būti), o baigiamojo filosofijos ir teologijos egzamino vertintojai kartais netgi linkdavę atsižvelgti į egzaminuojamiesiems dėsčiusių nuomonę⁴³. Taip pat yra išlikęs įrašas apie Turskio teologijos studijų rezultatus: „antrų metų teologo“ sėkmingai išlaikytą egzaminą ir vėl vienin-gai keturių egzaminatorių geriausiai įvertintą egzaminą 1635-aisiais, trečiais teologijos kurso metais⁴⁴. Nuo 1635 m. duomenų apie Turskį nebeturima; pagal P. R. kartotekos įrašą, tais metais jis išstojęs iš Jėzaus Draugijos. (Iš tiesų keista, kad taip sėkmingai studijavęs Turskis staiga metė teologijos studijas likus ketvirtiesiems, baigiamiesiems, metams, puikiai pabaigęs trečiuosius. Kadangi būtent šiais metais Sarbievijus tapo karaliaus Vladislavo Vazos dvaro pamokslininku ir teologijos kurso dėstyti nebaigė⁴⁵, ir būtent tuo pat metu iki tol puikiai mokėsis Turskis metė vienuoliją, spėtinai galima šį pavyzdingo studento žingsnį sieti su mylimo profesoriaus praradimu⁴⁶.)

Ypatingosios provincijos knygos pateikiami egzaminų vertinimai leidžia susidaryti nuomonę apie Turskį kaip apie neabejotinai gabų ir pavyzdingą, per filosofijos ir teologijos egzaminus žibėjusį studentą. Beveik neabejotina, kad Sarbievijus pastebėjo gabumais išsiskiriantį iš kurso draugų tarpo jaunuolį, galbūt jo talentus įvertino dar Polocke. Pagrįsta būtų prielaida, kad Sarbievijaus

⁴¹ *Ibid.*, p. 130–133.

⁴² *Ibid.*, p. 60–63.

⁴³ Liudas Jovaiša, „Ypatingoji provincijolo knyga: XVII a. pirmosios pusės liudijimas apie Lietuvos jėzuitų studijas ir vienuolinę formaciją“, in: *Liber extraordinarius provincialis*, p. 15.

⁴⁴ *Liber extraordinarius provincialis*, p. 324–327.

⁴⁵ Sarbievijaus dėstyta scholastinės teologijos kursą 1635/1636 mokslo metais turėjo pabaigti kitas dėstytojas – deja, nepavyko rasti tikslių duomenų, kuris būtent. Piechnikas sumini tik svarbiausius šio kurso dėstytojus, nespécifikuodamas jų dėstyto metų (Ludwik Piechnik, *op. cit.*, p. 133–135) ir užsimindamas apie trūkstamus katalogų įrašus – ar tik ne 1635-ųjų, nes ir kitų kursų dėstytojų sąrašuose būtent šių metų nenurodo (plg. *ibid.*, p. 138–139).

⁴⁶ Dėkoju dr. Liudui Jovaišai, padrąsinusiam kelti šią prielaidą.

Turskiui dedikuotos odės parašymo data gali būti 1631 m., o proga – puikiai Turskio išlaikytas metafizikos egzaminas. Juolab kad 1632 m. rinkinyje iškart po odės Turskiui (IV. 32) einanti IV. 33 odė, dedikuota Švč. Mergelei Marijai, yra parašyta kone ta pačia proga, kaip skelbia paantraštė: *Cum in inclita Vilnensi Societatis Iesu Academia curriculo philosophiae finem imponeret, scholasticam praelecturus theologiam* – t. y. Sarbievijui tais 1631 m. baigus dėstyti filosofijos kursą (kurio klausyti kaip studentas baigė Turskis) ir ruošiantis dėstyti scholastinę teologiją. Būtent šį filosofijos kurso baigimo faktą žymi *Ypatingojoje provincijolo knygoje* užfiksuotas 1631 m. birželio 2 d. metafizikos egzaminas. Tad tikrai didelė tikimybė, kad abi odės viena šalia kitos naujajame rinkinyje sudėtos neatsitiktinai.

Taip pat turbūt neatsitiktinai IV. 32 odės tema siejasi su metafizika. Sarbievijus savo pamėgtą vaizduotės skrydžio „fikciją“ teorijoje siejo su „sapnais, ekstazėmis ar kokiomis nors maloniomis proto klajonėmis“⁴⁷, o poezijoje ją ne sykį pasitelkdavo perteikti mistinei ekstazei arba dieviškosios tikrovės kontempliacijai. Analizuojant „skrydžio“ vaizdavimą Sarbievijaus poezijoje, dažniausiai dėmesys krypsta į perimto iš Horacijaus *Carm. II. 20* vaizdinio imitaciją, tačiau praleidžiamas „ignaciškasis“ šio motyvo sklaidos pagrindas: Ignaco Lojolos *Dvasinėse pratybose* siūlomas „sudėstymo regint vietą“ metodas, kurio tikslas – vaizduotėje sukurti sceną ir save į ją perkelti⁴⁸, kitaip sakant, „vaizduotės akimis matyti ir svarstyti“ (47), pvz., tarsi žvelgiant iš aukščio perspektyvos „matyti erdvumą ir platumą pasaulio, kuriame gyvena tokios gausios ir tokios skirtingos tautos“ (103)⁴⁹. Sarbievijaus lyrinis subjektas „skraidymo“ tematikos eilėse, taip pat ir šioje odėje, Horacijaus pavyzdžiu užsiaugina plunksnas, sparnus ir kyla į padanges, žvelgdamas žemėn iš svajinančių aukštumų:

⁴⁷ *III modus maioris artificii est et suavitatis, magisque ingenio obnoxius [...]. Continet [...] vel somnia, vel exstases et quosdam dulces mentis errores* (*Char. lyr. I. 5*), žr. Mathias Casimirus Sarbievius, *Poetica*, parengė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 36.

⁴⁸ Sigita Maslauskaitė-Mažylienė, „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“, in: *Vaizdų tekstai – tekstų vaizdai*, (ser. *Dailės istorijos studijos*, 7), sudarytojos Lina Balaišytė ir Erika Grigoravičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, p. 26.

⁴⁹ Cit. iš: Ignacas Lojola, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, iš ispanų k. vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 1998, p. 102, 116.

[...] iamque virentia
Laetus prata supervolo,
Quae se cumque novum molle tumentibus
Campis explicuit nemus,
Herbosaeque patet scaena superbiae.

(*Lyr. IV. 32, 4-8*)

Odė Turskiui, kaip ir kitos tikriems ar menamiems draugams adresuotos odės, pradedama tiesioginiu kreipiniu į adresatą (*Tursci*), kuris paskui pakartojamas 27 eil., sukuriant dialogo situaciją, tarsi tęsiant realiam gyvenime, galbūt per metafizikos paskaitas, vykusias diskusijas: *Tursce, saepe tamen mones* („Turski, vis dėlto dažnai [man] primeni“). Nors pašnekovas, į kurį kreipiamasi, eilėraštyje lieka „už kadro“, sykiu jis yra ir visateisis pokalbio dalyvis, į kurio anksčiau išsakytus nuogaštavimus atsiliepiama. Odę struktūruojantis dualizmas, įvaizdinamas „sapnų“ (skrydžio) ir „tikrovės“ (kėdė ir lova) metaforomis, atspindi gal ne tiek (arba ne tik) „iracionalaus poetinio įkvėpimo“ derinimą su „racionalia poezijos teorija“⁵⁰, kiek ekstatinio antgamtėn orientuoto potyrio ir šiapusinės tikrovės priešpriešą bei jų pusiausvyros galimybę, ypač turint omenyje, kad Sarbievijus Turskiui dėstė ne poetiką ar retoriką, o filosofiją / metafiziką.

Taip pat galima čia numanyti esant ir metafizikos bei scholastinės teologijos paralelę / antitezę. Lyrinis subjektas, kildamas į dangaus erdves, palieka visa, kas mirtinga ir slegia prie žemės (panašiai kaip dangiškosios tėvynės ilgesio odėje I. 19):

Nil mortale mei gero, et
Iam nil sollicito debeo ponderi.⁵¹

(*Lyr. IV. 32, 4-8*)

Tačiau teigia iš ekstatinio skrydžio aukštumų visada nepamirštąs grįžti į šiapusinę tikrovę – kaip tai būdinga ignaciškajam dvasingumui; juk ir dvasinių pratybų tikslas yra ne panirti į ekstazę, o rasti dieviškosios tikrovės vadovaujamus sprendimus realiam žemiškajam gyvenimui:

⁵⁰ Wojciech Ryczek, *op. cit.*, p. 90.

⁵¹ Pažod. vert.: „Nesinešu nieko, kas manyje mirtinga, ir jau nieko nebesu skolingas nerimą keliančiai naštai.“

Addo stultitiae consilium brevi:
Nam, seu dormio, me torus,
Seu scribo, stabili sella tenet situ.⁵²
(*Lyr.* IV. 32, 32–34)

Todėl, nesiekiant nuneigti kitų galimų IV. 32 odės interpretacijų (dažniausiai orientuotų į Horacijaus imitaciją ir retorikos modelius) ar su jomis polemizuoti, vis dėlto norima atkreipti dėmesį, kad Sarbievijaus kūrinių analizė, ignoruojanti istorinius, kultūrinius, konfesinius kontekstus, neišvengiamai lieka ribota ir atkirsta nuo galimų įžvalgų⁵³, o dėmesys kūrinių parašymo aplinkybėms ar su jų adresatais sietiniems faktams gali tokių įžvalgų pasiūlyti. Taip ir šiuo atveju Sarbievijaus poezijoje matomas ypatingas mokytojo ir mokinio ryšys leistų hipotetiškai interpretuoti ir Turskio gyvenimo faktą – išstojimo iš Jėzaus Draugijos motyvus.

3. DAR ŠIS TAS APIE MIKALOJŲ KMICIČIŲ IR KITUS DRAUGUS

Jeigu, priimdami Warszawskio versiją, poemėlės *Iter Romanum* ir negalime laikyti tiesiogiai dedikuota vien Kmicičiui, vis dėlto šiam talentingam savo mokiniui Sarbievijus skyrė odę. *Lyr.* III. 8 odės „Ad Aelium Cimicum“ lietuviškajame Sarbievijaus lyrikos leidime (1995) nėra, o lenkiškajame (1980) jos adresatas įvardijamas kaip fiktyvus asmuo, apibendrinta jėzuito personifikacija⁵⁴. Tačiau Ulčinaité mini, kad Sarbievijus šią odę dedikavo Kmicičiui⁵⁵. Iš tiesų tokia dedikacijos prieskyra galime neabejoti: asmenvardis Cimicus

⁵² Pažod. vert.: „Trumpą kvailystę atmiešiu sveiku protu: nes, jeigu miegu, pastovioje vietoje mane laiko lova, o jeigu rašau – kėdė.“

⁵³ Pvz., teisingu Piotro Urbańskio pastebėjimu, ignaciškasis dvasingumas Sarbievijaus poezijoje gali būti supainiojamas su stoicizmo motyvais (Piotr Urbański, „Cultural and National Identity in Jesuit Neo-Latin Poetry in Poland in the Seventeenth Century. The Case of Sarbiewski“, in: *Latinitas in the Polish Crown and The Grand Duchy of Lithuania: its Impact on the Development of Identities*, edited by Giovanna Siedina, Firenze: Firenze University Press, 2014, p. 86.

⁵⁴ Mirosław Korolko, „Komentarze“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *op. cit.*, p. 594: „adresat jest postacią fikcyjną uosabiającą jakiegoś jezuitę“.

⁵⁵ Eugenija Ulčinaité, „M. K. Sarbievijaus imitacija“, in: Eugenija Ulčinaité, Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 344.

yra gana paprasta vienos iš galimų Kmicičiaus pavardės lotyniškosios formos (Cmicius) anagrama. Vardo forma Nicolaus arba Nicoleus (tokia vartojama *Iter Romanum*, eil. 24) čia pakeista romėnišku vardu Aelius, turinčiu panašaus skambesio. Gal ši Kmicičiui pritaikyta adresato kodavimo sistema padėtų iššifruoti ir dar neatskleistus Sarbievijaus adresatų pseudonimus?

Sarbievijus odę Kmicičiui rašo *In Russiam citeriorem profecturus* („prieš iškeliaudamas į šiapusinę Rusiją“) – galbūt, neseniai grįžęs iš Romos, ruošdamasis vykti į terciatą Nesvyžiuje (čia dėstė ir poetiką 1625–1626 m., o 1626–1627 m. – retoriką Polocke). III. 8 odėje kreipiamasi į „Elijų“ guodžiančiu, išmintingu vyresniojo draugo ar mokytojo tonu, aiškinant, kad „nesame medžiai“, kurių kiekvienas amžinai, bet „nenaudingai“ liekas (ar gaištąs) toje pačioje vietoje, kurioje gimė:

Aeli, non sumus arbores,
Ut, quo quisque loco natus, inutili
Duret perpetuum mora.

Taigi ir šioje odėje galime įžvelgti jėzuitiškos tematikos užuominų į nuolatinį jėzuito keliavimą ten, kur yra siunčiamas, misijų svarbą ir neprisiršimą prie jokios vietos, taip pat ir gimtosios. Savo ruožtu Kmicičiaus ditirambo Sarbievijui, įėjusio į 1632 m. rinkinį *Epicitharisma...*, pagrindą sudaro skrydžio motyvas, taip mėgtas Sarbievijaus ir išmoningai plėtotas odėje Turskiui.

Kaip matyti, minėtiesiems ir kitiems nustatytiems arba spėjamiems poeto draugams, Jėzaus Draugijos nariams („mūsiškiams“ – lot. *nostrates*, angl. *fellow jesuits*) dedikuoti Sarbievijaus poetiniai kūriniai sudaro bendrą teminį lauką, aprėpiantį jėzuitiškojo dvasingumo elementus, įžadų svarbos poetines reprezentacijas, branginamos socijų (lot. *socii*, angl. *companions*) draugystės, draugiško patarimo svarbos dvasinei pažangai, atsispyrimo pasaulio pagundoms ir kryptingo dvasinio tikslo motyvus etc. Tokia išvada atveria galimybes papildyti esamas Sarbievijaus eilėraščių interpretacijas, nes būtent šie kūriniai dažnai gan vienapusiškai traktuojami vien kaip Horacijaus modelių perdirbiniai, stoicizmo idėjų sklaida ar pan.

Yra ir kitų neidentifikuotų Sarbievijaus adresatų, apie kuriuos naujų duomenų įmanoma rasti. Pavyzdžiui, apie I. 23 odės adresatą Leviną Hielijų.

Jis irgi iki šiol buvo laikomas „fiktyviu asmeniu“⁵⁶, tačiau būtent Sarbievijaus buvimo Romoje laikotarpiu (1622–1625) kelis veikalus (tarp jų – popiežiui Urbonui VIII skirtą panegiriką) išleido šiuo vardu (Hielius Laevinus, Hielo Levino) pasirašinęs autorius. I. 23 odė kaip tik priskiriama šiam laikotarpiui – datuojama 1623–1625 m.⁵⁷. Levino dedikacinė elegija yra Tommaso Neri knygoje apie Tiburo (dab. Tivolio) oro sveikatingumą⁵⁸, o šiuolaikiniame kritiniame Neri knygos leidime⁵⁹ nurodomi Hielijaus Levino „Romiečio“ tuo laikotarpiu išleisti kūriniai⁶⁰. Apie patį Leviną kol kas nepavyko rasti daugiau žinių (galbūt šis autorius pats pasirašinėjo pseudonimu?), tačiau jau ir minėtųjų pakanka rimtai prielaidai, jog būtent šiam romiečiui autoriui Sarbievijus dedikavo I. 23 odę – „darbo rekomendaciją“ (*Laboris recommendatio*) – o pati tema galbūt nurodo į dedikato, vieną po kito leidžiančio savo knygas, darbštumą? Logiška būtų prielaida, kad dedikato ir dedikanto bendrauta Sarbievijaus buvimo Romoje laikotarpiu.

Taigi šis tyrimas atskleidė mįslingojo IV. 11 odės adresato tapatybę – galime nebeabejoti, jog tai Žygimantas Liauksminas. Atrasti nauji duomenys apie fiktyviais arba nežinomais laikytus Sarbievijaus adresatus žadina smalsumą, azartą ieškoti toliau ir viltį, kad dar ne vieną neįmintą jų mįslę tyrėjams pavyks atskleisti ateityje. Belieka pasidžiaugti vis labiau prieinamais tampančiais šaltiniais, tokiais kaip *Ypatingoji provincijolo knyga*, siūlančiais išstisus mažai žinomos ar iki šiol nežinomos informacijos apie mūsų istorijai ir kultūrai svarbius asmenis lobynus.

⁵⁶ Mirosław Korolko, *op. cit.*, p. 588: „oda adresowana do osoby fikcyjnej“.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ [Levinus Hielius], *Levini Hielii Elegia in gratiam auctoris*, in: [Thomas de Neri], *De Tyburtini aeris salubritate commentarius* auctore Thoma de Neris medico, Romae: Apud Alexandrum Zanettum, 1622, f. a4.

⁵⁹ Tommaso Neri, *La Salubrità dell'aria di Tivoli*, 1622, a cura di Roberto Borgia, traduzione di Laura Di Lorenzo, Tivoli, 2009.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 72, kom. 13: „Del romano Levinus Hielius si conoscono tre opere: *Ad sanctissimum D.N. Gregorium PP. 15. Panegyris de cardinalatu M. Ant. Gozadini S.P.Q.R. nomine gratijs agendis celebrata a Levino Hielo rom.*, Romae: Typographia Guilielmi Facciotti, 1622; *Carmen nuptiale ad thalamos Io. Georgii Aldobrandini, et Hippolytae Ludovisiae Rossani principum*. Authore Levino Hielo, Romae: Apud Alexandrum Zannettum, 1621; *Urbano VIII. opt. max. in II pontificatus annum panegyricus Levini Hielii*, Romae: Ex typographia Alexandri Zannetti, 1624. La tipografia di questi due ultimi opuscoli è la stessa del nostro *Commentarius*.“

ŠALTINIAI

- Catalogi breves* [fotokopijos iš ARSI – Archivum Romanum Societatis Iesu], Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas (Jėzaus Draugijos trumpieji katalogai: 1609/1610–1754/1755 m.).
- „Catalogus professorum quattuor votorum prov. Lithuaniae ordine chronologico digestus (ab an. 1617 ad an. 1665)“, in: STANISLAUS ROSTOWSKI, *Lituanicarum Societatis Iesu Historiarum libri decem*, 2 leid., Parisiis: Apud Victorem Palmé / Bruxellis: Apud G. Lebrocqy, 1877.
- Liber extraordinarius provincialis = Ypatingoji provincijolo knyga*, parengė, transliteravo ir iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.
- Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka (Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas).
- [HIELIUS LEVINUS], *Levini Hielii Elegia in gratiam auctoris*, in: [Thomas de Neri], *De Tyburtini aeris salubritate commentarius* auctore Thoma de Neris medico, Romae: Apud Alexandrum Zanettum, 1622, f. a4.
- LOJOLA IGNACAS, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, iš ispanų k. vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 1998.
- NERI TOMMASO, *La Salubrità dell'aria di Tivoli*, 1622, a cura di Roberto Borgia, traduzione di Laura Di Lorenzo, Tivoli, 2009.
- [NERIS THOMAS DE], *De Tyburtini aeris salubritate commentarius*, auctore Thoma de Neris medico, Romae: Apud Alexandrum Zanettum, 1622.
- POZAKOWSKI JOANNES, *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae*, Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius (VUB RS), f. 83–47 (mikrofilmas iš Krokuvos jėzuitų archyvo).
- SARBIEVIJUS MOTIEJUS KAZIMIERAS, *Lemties žaidimai = Ludi Fortunae*, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaité, iš lotynų k. vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaité, Eugenija Ulčinaité, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
- [SARBIEVIUS MATTHIAS CASIMIRUS], *Matthiae Casimiri Sarbievii de Societate Iesu Lyricorum libri IV, epodon liber unus alterque epigrammatum*, [editio quarta], Antwerpiae: Ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1632.
- [SARBIEVIUS MATHIAS CASIMIRUS], *Math. Casimiri Sarbievii [...] Elegia itineraria ex msc. edita*, Dresdae: In officina Hekeliana, 1754.
- SARBIEVIUS MATHIAS CASIMIRUS, *Poetica*, parengė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- SARBIEWSKI MACIEJ KAZIMIERZ, *Liryki oraz Droga rzymska i fragment Lechiady*, przełożył Tadeusz Karyłowski TJ, opracował Mirosław Korolko przy współudziale Jana Okonia, Warszawa: Instytut Wydawnictwy PAX, 1980.
- [SARBIEWSKI MATHIAS CASIMIRUS], *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni Poemata omnia*, editio omnium, quae adhuc prodierant, longe plenissima, edidit Thomas Wall, Staraviesiae: Typis et sumptibus collegii SJ, 1892.
- [SARBIEWSKI MATTHIAS], *Matthiae Sarbiewski de Societate Iesu Lyricorum libri III, epigrammatum liber I*, [editio tertia], Vilnae: Formis Academicis Societatis Iesu, 1628.

LITERATŪRA

- JOVAIŠA LIUDAS, „Ypatingoji provincijolo knyga: XVII a. pirmosios pusės liudijimas apie Lietuvos jėzuitų studijas ir vienuolinę formaciją“, in: *Liber extraordinarius provincialis*, p. 15.
- JURKŠTAS VYTAUTAS, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygmantas Liauksminas, *Ars et praxis musica*, parengė Vytautas Jurkštas, vertė Leonas Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1977, p.
- JURKŠTAS VYTAUTAS POVILAS, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygmantas Liauksminas, *Rinktiniai raštai*, sudarytojas Bronius Genzelis, mokslinė konsultantė Eugenija Ulčinaitytė, Vilnius: Mintis, 2004, p. 348–398.
- MASLAUSKAITĖ-MAŽYLIENĖ SIGITA, „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“, in: *Vaidų tekstai – tekstų vaizdai*, (ser. *Dailės istorijos studijos*, 7), sudarytojos Lina Balaišytė ir Erika Grigoravičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, p. 12–51.
- NATOŃSKI BRONISŁAW, „Lauksmin Zygmunt“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, 1971, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, p. 578–579.
- NEDZINSKAITĖ ŽIVILĖ, „Nežinomas Pauliaus Kozlovskio laiškas Motiejui Kazimierui Sarbievijui“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, kn. 39: XVI–XIX a. lietuviško ir kitakalbio rankraštinio paveldo tyrimai, p. 30–52.
- NEDZINSKAITĖ ŽIVILĖ, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs...: Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- PIECHNIK LUDWIK, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655, (Dzieje Akademii Wileńskiej, t. III)*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983.
- RABIKAUSKAS PAULIUS, „Jėzuito kunigo pasirošimo kelias“, in: Idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 430.
- RABIKAUSKAS PAULIUS, „Vilniaus akademija“, in: Idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 325.
- RYCZEK WOJCIECH, „Retoryka marzenia sennego *Oda do Wojciecha Turckiego* (IV.32) Macieja Kazimierza Sarbiewskiego“, in: *Teksty drugie*, 2016, Nr. 5, p. 74–96.
- STAWECKA KRYSZYNA, „Adresaci liryków Sarbiewskiego“, in: *Meander*, rok XXX, Nr. 1, 1975, p. 37–54.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, „Motiejus Kazimieras Sarbievijus: Antikos ir krikščionybės sintezė“, in: Eugenija Ulčinaitytė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- URBAŃSKI PIOTR, „Cultural and National Identity in Jesuit Neo-Latin Poetry in Poland in the Seventeenth Century. The Case of Sarbiewski“, in: *Latinitas in the polish crown and the Grand Duchy of Lithuania: its impact on the development of identities*, edited by Giovanna Siedina, Firenze: Firenze University Press, 2014.
- WARSZAWSKI JÓZEF TJ, „*Dramat Rzymski*“ *Macieja Kazimierza Sarbiewskiego TJ (1622–1625)*. Studium literacko-biograficzne, Rzym / Romae: Typis Pontificiae Universitatis Gregorianae, 1984.

Sigismundus Laetus – Sigismundus Lauxmin? On Some Mysterious Addressees of Sarbievius's Odes

Summary

The paper raises the issues of identification of so far unknown or little known addressees of poetry by Mathias Casimirus Sarbievius (Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595–1640), or of revision of information about them. Neither Lithuanian nor Polish scholars have achieved much in this field during the past decades: since Krystyna Stawecka's paper on the addressees of Sarbievius' poetry (1975), the data has not been updated with some exceptions, including specifications made by Józef Warszawski SJ (1984) and information on Wojciech Turski (Albertus Turscius), the addressee of Ode IV. 32, in a recent paper by Wojciech Ryczek (2016).

Therefore in the present study attention was focused on two groups of addressees of Sarbievius's lyrical poetry. The first group consisted of his friends or fellow-students, mostly Jesuits, the information about whom is scarce, while the second group included individuals referred to in pseudonyms that have not been identified yet and who, in the opinion of earlier scholars, could be fictitious. In the effort to find out whether the supposedly real friends of the poet did not hide behind these pseudonyms, the yet-unidentified addressee of Ode IV. 11 named by the pseudonym of Sigismundus Laetus, was identified. It was Žygimantas Liauksminas SJ (Sigismundus, Zygmunt Lauxmin SJ, 1587/98–1670), the author of well-known works on rhetoric and music theory and a future vice-rector of Vilnius University. According to some sources, his risible nature had earned him the nickname 'Tėvas Linksmaš' ('Father Joyful', in the Latin *laetus*). He was several years younger than Sarbievius and, correspondingly, entered the novitiate in Vilnius later, but it was at Vilnius Academy that during certain stages of their studies their paths crossed. This happened between 1620 and 1622, when Liauksminas was studying philosophy and Sarbievius was a student of theology; also, between 1627 and 1629, when the former continued and then successfully completed his studies of philosophy, and the latter was teaching rhetoric and philosophy. The characteristic of Liauksminas in the reference of his tertianship (1629–1630, written by Laurentius Bartilius SJ in 1630) found in *Liber provincialis*, about how he could not often suppress laughter, matches the nickname 'Father Joyful' mentioned in other sources. Associations with Sarbievius' Ode IV. 11 can be discerned in this reference. The author recommends

the addressee to maintain silence (*silentium commendat*); from the position of an older companion (*socius*), he offers well-meant advice on despising vain glory, avoiding fame and the favour of the crowd. (The above-mentioned characteristic mentions Liauksminas' certain 'not completely suppressed' habits and points out that he is open to a warning and adequately receptive to criticism addressed to him.) Up until now, Sigismundus Laetus, the addressee of Ode IV. 11, has been referred to as a fictitious or anonymous individual both by Polish and Lithuanian scholars. The approximate date of the composition of this ode was presumed to be between 1628 and 1631, which almost coincides with the documented dates of communication of the two famous Jesuits of the Lithuanian province. In this paper, however, it is proposed that the later date should be moved to 1630 or even to 1629.

In addition, the paper provides additional information on Wojciech Turski, the addressee of Ode IV. 32. Very likely he met Sarbievius at Polotsk College in 1626–1627 when they both taught there: Turski was in charge of the grammar class and Sarbievius taught rhetoric. There is no doubt that from 1628 they communicated in Vilnius: from 1628 to 1631, Sarbievius must have been Turski's professor in philosophy, and from 1632 to 1635 he taught theology. According to *Liber provincialis*, on 2 June 1631 Turski took an examination in metaphysics and received the highest grades in his course, and Sarbievius was one of the examiners. The paper raises a hypothesis that the themes of the ode dedicated to Turski (dreams, poetry, and flight) were not incidental, and that the ode might have been written in 1631.

A conclusion is drawn that Sarbievius' poetical works dedicated to the above-mentioned and other identified or implied fellow Jesuits comprise a common thematic field that encompasses the elements of Jesuit spirituality, poetical representations of the significance of vows, treasured friendship of the *socii*, or companions, the motifs of the importance of well-meant advice for spiritual advancement, and the like. This conclusion opens possibilities to expand the existing interpretations of Sarbievius' verses, because it is this particular type of his work that is often and rather one-sidedly treated as merely adaptations of Horatian patterns or, for instance, as presentation of stoicism ideas.

KEYWORDS: Mathias Casimirus Sarbievius, Maciej Kazimierz Sarbiewski; Neo-Latin literature – 17th century; Society of Jesus; jesuit creativity; addressees; Žygimantas Liauksminas, Sigismundus Lauxmin, Sigismundus Laetus; Wojciech Turski, Albertus Turscius; Laevinius Hielius.

Gauta 2017 08 21

Priimta 2017 09 04